

Deborah Jenson, *Trauma and Its Representations: The Social Life of Mimesis in Post-Revolutionary France*, Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press, 2001.

Literatuurgeschiedenis na de ‘cultural turn’

Is taal-specifieke literatuurgeschiedenis nog een zinvolle bezigheid? Het volgende dilemma doet zich voor. Enerzijds: na de “cultural turn”, een beweging die alle nauw gedefinieerde vakgebieden door elkaar husselde en een relatie met maatschappelijke problematieken zo goed als verplicht stelde, is het schrijven van een boek over vroeg-negentiende eeuwse, romantische Franse literatuur – en dat is het boek dat ik hier bespreek – geen vanzelfsprekende aangelegenheid meer. Anderzijds zal niemand willen bepleiten bezuinigende ministers een handje te helpen en alle specialisatiegebieden op één hoop te gooien. De z.g. “kleine letteren”, momenteel vooral geconcentreerd in Leiden, drukken zwaar op het budget, en enige rationalisatie is heus geen onzin. Maar Franse letterkunde?

Deborah Jenson is de uitdaging aangegaan, deze twee standpunten met elkaar te verenigen. Het resultaat is een boeiende, relevante en hedendaagse studie, die overtuigend laat zien, wat een gespecialiseerde letterkunde studie kan doen met het erfgoed van, enerzijds de studie van de zo rijke Franse literatuur, anderzijds de inmiddels evenzeer rijke oogst aan *cultural studies* of, zoals ik het liever noem, *cultural analysis* of cultuuranalyse. De eerstgenoemde bevestigt zijn relevantie, de laatstgenoemde bewijst geen oppervlakkige voorbijgaande mode te zijn. Op de beste momenten gaat de diepgang en analytische specificatie van de eerste harmonieus samen met een maatschappelijke en politieke visie op het belang van literatuur voor de samenleving. Hoewel op de uitvoering van dit ambitieuze project best wat is af te dingen, vind ik het boek als geheel een tot optimisme stemmend succes, ja zelfs een model voor studenten en jonge onderzoekers.

We zijn momenteel aangeland op een punt, dat de aloude strijd tussen *Anciens* en *Modernes* langzamerhand wordt omgevormd tot een verrijking van beide. De veranderingen in de Humaniora waren hard nodig, zonder dat een langdurig opgebouwd erfgoed daarmee overbodig was geworden. De kern van de nieuwere opvattingen is immers geenszins met de oudere in strijd. De één brengt de noodzaak in het geding, literatuur met de politieke denkbeelden en ontwikkelingen te verbinden, waar deze uit voortkomt én toe bijdraagt. Het culturele perspectief dringt voorts aan op aandacht voor hedendaagse problematieken, geïntegreerd met theoretische motieven en een aanpak die per definitie interdisciplinair is. De ander legt zich toe op het begrijpen van de literaire kunst zelf. Verder dringt het literair-

RECENSIE

historische perspectief aan op het plaatsen van teksten in hun eigen tijd, aandacht voor de biografie van de auteur en het vermijden van anachronistische projecties. Alleen al de hoofdstuktitels van Jensions boek laten zien, hoe beide perspectieven vruchtbaar kunnen samenwerken.

De hoofdthema's zijn theoretisch van aard en reflecteren maatschappelijke idealen, praktijken en handelingen. "Iconoclasm" gaat over het beeldenstormen na de Franse Revolutie, dat een decennium geleden in de Oostbloklanden op vergelijkbare wijze plaatsvond, en nog korter geleden in Afganistan. "Transpositionality" behandelt de overbrugging van de kloof tussen politiek en privé-leven, een brug die naar beide kanten gaat en de politieke belangen geïnvesteerd in de kloof zelf blootlegt. "Plagiarism" maakt het meest direct duidelijk, hoe "social mimesis" – het eigenlijke onderwerp van de studie – in de praktijk werkte, wellicht vandaag de dag nog steeds of wederom werkt. "Harmony" tracht de politieke inconsistenties te begrijpen van een sociaal bewogen auteur die niettemin met zijn tijd en positie mee beweegt. "Analogy" toont het politieke gevaar van sociale mimesis in de empathie, soms jaloezie, tussen "letterlijke" slavernij en het metaforische gebruik ervan in de aanklacht tegen de institutie van het huwelijk. "Fetishism", tenslotte, laat een pleidooi voor het intellectuele potentieel van de ongeletterde zien in een vorm van "denken met dingen" die zich beweegt tussen religie en alledaags materialisme.

Stuk voor stuk zijn dit thema's waar we vandaag de dag ook hard over na moeten denken. Het zijn ook onderwerpen die de literatuur rechtstreeks, maar niet deterministisch, met maatschappelijke ontwikkelingen verbindt. Tenslotte zijn het onderwerpen die in hun theoretische formuleringen, op allerlei andere gebieden, niet alleen literair, toepasbaar zijn. Globaal chronologisch geordend in de behandelde teksten geven ze bovendien gezamenlijk een adequaat beeld van de zaken die bij het overkoepelde thema van sociale mimesis aan de orde komen. Tot zover is dit dus een typische "cultural studies" benadering.

Elk hoofdstuk heeft echter een ondertitel, die de andere kant belicht. Zo is hoofdstuk twee gewijd aan "Transpositionality: The Political Gets Personal in Constant's *Cécile*", een *case study* dus. Trouw aan het onderwerp komt hier ook Constant's mimetische relatie met zijn geliefde Germaine de Staël aan de orde. Hij schreef zowel zijn politieke teksten als zijn romans min of meer in haar armen. Geen wonder, dat het ideaal van politieke vrijheid op gespannen voet kwam te staan met de emotionele afhankelijkheid waar Constants relaties door gekenmerkt waren. Wat kan het ideaal van *liberté* opleveren voor het persoonlijke gebied van de liefde? Anders dan bij de hippies van de jaren zestig – een nuttige vergelijking die zich opdringt – ging Constants dilemma niet slechts één kant op.

In dit hoofdstuk trof ik een voorbeeld aan van de soms prachtige, kernachtige en rijke formuleringen waar Janson op haar beste momenten toe komt. Ik citeer het in zijn geheel, om een beeld te geven van de wijze waarop de verschillende problematieken bij elkaar komen in deze studie:

Liberty is problematized from the first paragraph as a question of the affective and legal “ties” and “bonds” that adults contract in their “private” lives – the precontractarian version of social contracts. The vocabulary throughout this text is in fact so loaded with *liens*, *noeuds*, and *enchaînements* that the narrator and his cohorts might best be described as escape artists, constantly reemerging raw but unfettered from unconquerable snarls of rope and desire. (70)

Men hoort hier de resonanties met de invloedrijke theorie van Rousseau (*Le contrat social*) zowel als met de Freudiaanse visie op Constants verlatingsangst (Han Verhoeff, *Adolphe et Constant. Une psycholecture*). *Rope en desire* zijn conceptuele metaforen die Constants politieke theorieën beter verklaren dan een theoretisch-filosofische genealogie alléén zou doen. Zijn relaties met vrouwen, evenals die vrouwen zelf en hun ideeën, vallen in dat laatste geval ten onrechte buiten boord.

Het hoofdstuk over plagiaat behandelt een geval van een dubbel schandaal rond plagiaat van twee auteurs, Duras en Desbordes-Valmore, niet toevallig twee vrouwen, zodat het hoofdstuk tevens impliciet over het schandaleuze van vrouwelijk auteurschap gaat. De analogie van hoofdstuk 5 gaat niet alleen over een vrouwelijke auteur, Georges Sand, maar ook over de sociale mimesis tussen twee vrouwelijke personages, de één een slavin, de ander haar meesteres, waarschijnlijk maar onduidelijk van verschillende raciale afkomst maar beiden levend in een vorm van knechtschap. De neiging van critici, slechts aandacht te besteden aan de hoofdpersoon en dus de slavin/bediende net zo weg te moffelen als de heer des huizes dat doet, wordt hier haarfijn doorgeprikt.

Door de keuze van exemplarische gevallen wordt het boek zo impliciet, zonder irritante nadrukkelijkheid, ook nog een cultuurgeschiedenis van de relaties tussen de seksen, sociale klassen en rassen – een evident hedendaags politiek urgent onderwerp dat ook in de behandelde periode grote aandacht kreeg.

Terwijl ik tot nu toe het boek heb aanbevolen als een model van cultuurgeschiedenis “beyond the cultural turn” vind ik het binnen die positieve evaluatie, toch op bepaalde punten teleurstellend. Ten eerste doen de vrij zeldzame passages van close reading naar meer verlangen. Er zit te weinig gedetailleerde analyse in om de stellingen onweerlegbaar en echt overtuigend te maken. De hoofdstukken zijn in te veel en te weinig onder-

RECENSIE

ling verbonden afdelingen opgedeeld. Dit maakt de grote lijnen onnodig onduidelijk. Een overdaad aan cursivering voor nadruk heeft een irritant didactisch effect. Overvloedig gebruik van modieuze werkwoorden zoals “to theorize” en “to hypothesize” en een soms onnauwkeurige vocabulaire doen onnodig schade aan de helderheid. Ook het gebrek aan korte plotsamenvattingen maakt de besproken literatuur, die echt niet tot de standaardkennis van elke lezer behoort, minder toegankelijk en dus de bespreking minder begrijpelijk dan deze verdient.

Ook structureel had een boek als dit toegankelijker kunnen zijn. Zo is er geen bibliografie, hetgeen de toegankelijkheid nadelig beïnvloedt en de kans laat liggen, de intellectuele achtergrond en affiliaties in één oogopslag zichtbaar te maken. Een index – die het boek wèl heeft – is een instrument voor ontsluiting naar binnen toe; een bibliografie ontsluit een studie naar buiten toe. Ik vind de afwezigheid van de laatste tegenover de aanwezigheid van de eerste dan ook een symptoom van een zeker in zichzelf gekeerd zijn; een bijna narcistische opsluiting.

Maar de grootste stoorfactor is de misplaatste hoofdtitel “Trauma and its Representations”. De ondertitel “The Social Life of Mimesis in Post-Revolutionary France” is precies en dekt de lading. Het is wellicht op instigatie van de uitgever, of anders in een behoefte te profiteren van een mode, dat het concept trauma de hoofdtitel is gaan bepalen. Het is treurig, dat iets diep ellendig als trauma een mode-appeal heeft. Van de talrijke studies die onder die vlag verschijnen zijn slechts enkele werkelijk gewijd aan de analyse van dit verschijnsel, dat van psychische aard is maar in zijn sociale manifestaties een plaats verdient in de hedendaagse cultuuranalyse. Jenson's studie bevat nauwelijks reflectie over trauma, laat staan over de wijze waarop de verschijningsvormen ervan relevant zijn voor een beter begrip van cultuuruitingen in het algemeen. Slechts enkele malen komt de term op, vaak simpelweg voorzien van een synoniem als “wound”. Wanneer het begrip in de conclusie, als een gedachte achteraf, nog even opkomt, wordt het zodanig vervlakt dat het bijna beledigend wordt voor mensen die echt aan trauma lijden (253-54). Met zulke oppervlakkigheden bewijst de auteur haar eigen onderneming geen dienst en draagt ze verder bij aan de vervlaking die elke mode onvermijdelijk met zich meebrengt. Dat is jammer, want, zoals ik heb betoogd, dit boek heeft genoeg te bieden in zijn hardnekkige project, taal-specifieke literatuurgeschiedenis van een hedendaagse relevantie te voorzien.

Mieke Bal, *a well-known cultural critic and theorist, is Professor of the Theory of Literature in the Faculty of Humanities at the University of Amsterdam and A.D. White Professor-at-Large at Cornell University. Her*

LITERATUURGESCHIEDENIS NA DE 'CULTURAL TURN'

most recent books are Travelling Concepts in the Humanities: A Rough Guide (University of Toronto Press, 2002) and Mieke Bal Kulturanalyse (Suhrkamp, 2002).